

ZAMONAVIY TA'LIM TIZIMIDA MASOFAVIY VA ARALASH TA'LIM: AFZALLIKLAR, XAVFLAR VA KELAJAK ISTIQBOLLARI

Ibragimov Aliakbar Alimardon o'g'li

Andijon Davlat Chet tillari instituti talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20093847>

Annotatsiya: Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi ta'lim sohasida tubdan o'zgarishlar olib keldi. Ayniqsa, 2020–2021 yillardagi COVID-19 pandemiyasi masofaviy va aralash ta'lim formatlarini butun dunyo miqyosida majburan keng qo'llanilishiga sabab bo'ldi. Bugun bu formatlar vaqtinchalik yechim sifatida emas, balki ta'limning barqaror tarkibiy qismi sifatida tan olinmoqda. Ushbu maqolada masofaviy (online) va aralash (blended learning) ta'lim o'rtasidagi tafovutlar, ularning afzalliklari va kamchiliklari tahlil etiladi. Xususan, bir qator meta-tahlillar aralash ta'lim so'f onlayn formatga nisbatan yuqoriroq ta'lim natijalari berishi (o'rtacha effekt o'lchami SMD ≈ 0.6) kabi xulosalarga kelgan. O'zbekiston kontekstida esa raqamli infratuzilma yetarli rivojlanmaganligi va mintaqaviy tengsizlik hali ham asosiy to'siqlardan biri bo'lib qolmoqda. Xulosa o'rnida shuni aytish mumkin: texnologiya ta'lim sifatini boyitish vositasi bo'lishi kerak, uning o'rnini egallamasligi lozim.

Kirish

Ta'lim bugungi kunda faqat sinfxonalar bilan chegaralanmaydi. Zoom, Google Classroom, Moodle va shunga o'xshash platformalar orqali dars berish va o'qish imkoniyati paydo bo'lgach, ko'plab oliy o'quv yurtlari va maktablar o'z o'quv jarayonini qayta ko'rib chiqdi. Pandemiya bu o'tishni shunchaki tezlashtirdi - deyarli bir kechada millionlab talabalar va o'qituvchilar onlayn formatga ko'chib o'tdi. Bu tajriba, albatta, murakkab bo'ldi. Texnik muammolar, motivatsiya pasayishi, oilaviy muhit - bularning barchasi o'quv jarayoniga ta'sir ko'rsatdi. Biroq, shu bilan birga, ko'pchilik uchun masofaviy ta'lim ilgari mumkin bo'lmagan imkoniyatlar eshigini ochdi: vaqt tejash, dunyo universitetlari kurslariga kirish, individual sur'atda o'rganish. O'zbekistonda "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida ta'limni raqamlashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ikkinchi oliy ta'lim va sirtqi ta'lim tizimlarida masofaviy elementlar tobora ko'proq qo'llanilmoqda. Shu bilan birga, muammo ham mavjud: viloyatlar va qishloq hududlari bilan poytaxt o'rtasidagi raqamli farq (raqamli tengsizlik) hali bartaraf etilgani yo'q.

Ushbu maqola mana shu ikki formatning mohiyatini, asosiy xususiyatlarini, kuchli va zaif tomonlarini hamda amaliy tavsiyalarni tahlil qilish maqsadida yozildi.

1. Masofaviy va aralash ta'lim: farqi nimada?

Ko'pincha bu ikki tushuncha aralashtirib yuboriladi, holbuki ular bir-biridan sezilarli darajada farq qiladi.

Masofaviy ta'lim deganda o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi barcha muloqot to'liq onlayn amalga oshiriladigan format tushuniladi. Dars materiallari, topshiriqlar, muhokamalar - barchasi Zoom, Moodle, Teams yoki boshqa platformalar orqali o'tadi. Talaba o'z uyidan, shahardan tashqaridan, hatto boshqa mamlakatdan turib ham ta'lim olishi mumkin.

Aralash ta'lim (Blended Learning) esa an'anaviy auditoriya darslarini onlayn komponent bilan birlashtiradi. Nazariy materiallar videodarslar va onlayn topshiriqlar orqali o'zlashtirilsa, amaliy ishlar, laboratoriya mashg'ulotlari, guruh muhokamalari yuzma-yuz o'tkaziladi. Bu format ikki xil o'qitish usulining afzalliklarini birlashtirishga harakat qiladi.

Tadqiqotlar, shu jumladan bir nechta xalqaro meta-tahlillar, aralash modelning sof onlayn formatdan ustunligini ko'rsatmoqda. Buning sababi oddiy: u izolyatsiya muammosini yumshatadi va o'quvchiga jonli muloqot imkoniyatini saqlab qoladi.

2. Afzalliklar: nima uchun bu formatlar shuncha ommalashdi?

Masofaviy va aralash ta'limning eng katta afzalligi - bu moslashuvchanlik. Talaba dars jadvalini o'z hayot ritmiga moslashtira oladi, bu esa ayniqsa ishlaydigan yoki oilaviy majburiyatlari bor kattalar uchun juda muhim.

Asosiy ustunliklarni quyidagicha sanab o'tish mumkin:

Vaqt va mablag' tejashda: Ko'chib borish xarajatlari, yotoqxon muammosi yo'qoladi. Ba'zi tadqiqotlar onlayn ta'lim o'quv vaqtini 40–60% gacha qisqartirishi mumkinligini ko'rsatadi - bu ko'p jihatdan shaxsiy sur'atda o'rganish imkoniyati bilan bog'liq.

Geografik qamrovda: Talaba o'z shahri yoki mamlakatidan tashqarida joylashgan universitetlar kurslariga osongina ulana oladi. Bu O'zbekistondagi viloyat yoshlari uchun ayniqsa muhim - Toshkentga kelmasdan ham sifatli ta'lim olish imkoniyati paydo bo'ladi.

Individual yondashuvda: Videodarslarni qayta ko'rish, o'z sur'atida ishlash, qiyin mavzularga ko'proq vaqt ajratish mumkin. Bu raqobatli auditoriya muhitidan qo'rqadigan talabalar uchun katta qo'llab-quvvatlash omili.

Raqamli ko'nikmalar rivojida: Onlayn ta'lim jarayonida talabalar bir vaqtning o'zida texnologiyalar, onlayn muloqot etiketasi va raqamli vositalarni tabiiy tarzda o'zlashtiradilar - bu kasbiy hayot uchun ham foydali.

Meta-tahlillar aralash ta'limning, xususan, bilim o'zlashtirish va o'quv motivatsiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi.

3. Xavf-xatarlar va kamchiliklar

Har qanday yangilik singari, bu formatlar ham o'ziga xos muammolardan holi emas. Va bu muammolarni tan olmaslik - ularni yechishdan uzoqlashish demakdir.

Ijtimoiy va psixologik jihat

Onlayn muhitda eng ko'p uchraydigan shikoyatlardan biri - yolg'izlik hissi. Dars tugashi bilan talaba ekranni yopadi va odamlar bilan aloqa uzilib qoladi. Bu, ayniqsa, yoshlar uchun, ijtimoiy ko'nikmalar rivojiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Tadqiqotlar sof onlayn formatda o'qiyotgan talabalar stress va diqqatni jamlashda qiyinchiliklarga ko'proq duch kelishini ko'rsatmoqda.

Motivatsiya ham alohida muammo. Uy sharoitida o'z-o'zini nazorat qilish, vaqtni boshqarish - bu ko'nikmalar hammada bir xil darajada rivojlanmagan. Ko'p talaba dars materiallarini ko'rib chiqishni keyinga qoldira-qoldira, oxirida imtihon oldida shoshib qoladi.

Texnik va infratuzilma muammolari

O'zbekistonda bu muammo ayniqsa dolzarb. Toshkent shahrida internet tezligi yetarli bo'lsa-da, viloyat va qishloq hududlarida vaziyat tubdan farq qiladi. Sifatli qurilma va barqaror internet - bu hali ham ko'p oilalar uchun yetib bo'lmas boylik. UNDP va UNICEF hisobotlari O'zbekistonda ayollar va qishloq aholisi orasida raqamli savodxonlik darajasi ancha pastligini qayd etadi.

Sog'liq muammolari ham unutilmasligi kerak: uzoq vaqt monitor yonida o'tirish ko'z va umurtqa muammolarini keltirib chiqaradi.

Ta'lim sifatiga oid muammolar

Onlayn imtihonlarda akademik halollikni ta'minlash ham oson emas - plagiat va ko'chirmachilik xavfi sezilarli darajada yuqori. Bundan tashqari, tibbiyot, muhandislik, pedagogika kabi amaliyot talab qiladigan sohalarida faqat onlayn ta'lim aslo yetarli bo'la olmaydi. Amaliy ko'nikmalar sinfxona va laboratoriyada shakllanaveradi.

4. Xavflarni kamaytirish yo'llari

Muammolarni sanab o'tish yetarli emas - asosiy savol ularni qanday bartaraf etish. Quyidagi yondashuvlar samarali natija berishi mumkin:

1. Interaktivlikni oshirish. Darsni faqat bir tomonlama ma'ruzaga aylantirmaslik kerak. Viktorinalar, onlayn muhokamalar, guruh loyihalari, real vaqtdagi savollar - bularning barchasi o'quvchi ishtirokini oshiradi va izolyatsiya hissini kamaytiradi.
2. Aralash modelga ustuvorlik berish. Ayniqsa amaliy ko'nikmalar talab qilinadigan fanlarda haftada kamida bir-ikki kun auditoriya darslari saqlanib qolishi muhim. Gibridd yondashuv ikki formatning afzalliklarini eng muvozanatli tarzda birlashtiradi.
3. Raqamli savodxonlik va kiberxavfsizlik bo'yicha o'qitish. Talabalar nafaqat onlayn platformalardan foydalanishni, balki shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilishni, soxta manbalarni aniqlashni ham bilishlari kerak.
4. Infratuzilmani rivojlantirish. Bu davlat siyosati darajasidagi masala. Qishloq maktablarini tezkor internet bilan ta'minlash, arzon yoki subsidiyalangan qurilmalar dasturlari - bularning barchasi raqamli tengsizlikni kamaytiradi. "Raqamli O'zbekiston - 2030" strategiyasida bu yo'nalish ko'zda tutilgan, ammo amalga oshirish sur'ati tezlashtirilishi zarur.
5. O'qituvchilarni tayyorlash. Zamonaviy platformalar va interaktiv metodlar bilan ishlash ko'nikmalari hali ko'plab pedagoglarda yetarli darajada shakllanmagan. Muntazam malaka oshirish kurslari va metodologik qo'llab-quvvatlash bu muammoni yechishda muhim o'rin tutadi.

Xulosa

Masofaviy va aralash ta'lim - bu shunchaki texnologik trend emas, balki ta'lim falsafasidagi chuqur o'zgarish. U moslashuvchanlik va keng qamrov beradi, ammo o'z-o'zidan samarali bo'la olmaydi: uning ortida o'ylangan pedagogik yondashuv, qulay infratuzilma va tayyorlangan o'qituvchi turishi kerak.

Tadqiqot natijalari aralash modelning hozircha eng muvozanatli yechim ekanligini ko'rsatmoqda - u texnologiya va insoniy muloqotni bir-birini to'ldiruvchi tarzda birlashtiradi. O'zbekiston uchun bu yo'lda infratuzilmani yaxshilash, raqamli savodxonlikni oshirish va mintaqaviy tengsizlikni kamaytirish ustuvor vazifalar bo'lib qolmoqda.

Eng muhimi - texnologiya ta'limni boyitishi kerak, uning o'rnini egallamasligi lozim. Sifatli ta'lim zamirida doim tirik muloqot, qiziquvchan o'quvchi va bilimdon o'qituvchi yotadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Means, B., Toyama, Y., Murphy, R., Bakia, M., & Jones, K. (2010). Evaluation of Evidence-Based Practices in Online Learning: A Meta-Analysis and Review of Online Learning Studies. U.S. Department of Education.
2. Vo, H. M., Zhu, C., & Diep, N. A. (2017). The effect of blended learning on student performance at course-level in higher education: A meta-analysis. *Studies in Educational Evaluation*, 53, 17–28.

3. UNDP O'zbekiston. Raqamli tengsizlik va ta'lim imkoniyatlari: hisobot (2022–2023). Toshkent.
4. UNICEF O'zbekiston. Raqamli savodxonlik bo'yicha baholash hisoboti (2022). Toshkent.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risidagi Farmoni. 2020 yil 5 oktabr, PF-6079-son.
6. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi. Masofaviy ta'limni tartibga solish bo'yicha me'yoriy hujjatlar to'plami (2021–2024).
7. Dziuban, C., Graham, C., Moskal, P., Norberg, A., & Sicilia, N. (2018). Blended learning: the new normal and emerging technologies. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 15(3).